

Adam Małecki

Instytut Inżynierii Środowiska, Uniwersytet Zielonogórski

PRAWO CHRONIĄCE ŚRODOWISKO W OBSZARZE ROLNICTWA

DOCUMENTS PROTECTING THE ENVIRONMENT ON THE AGRICULTURE AREA

Słowa kluczowe: konwencje, ustawy, rozporządzenia, dyrektywy, zalecenia Komisji Helsińskiej.

Streszczenie: W artykule przedstawiono akty prawne chroniące środowisko w obszarze rolnictwa: konwencje, ustawy, rozporządzenia oraz dyrektywy i rozporządzenia UE. Zbiór tych dokumentów informuje, co jest dozwolone lub zabronione i powinien kształtować właściwe postawy wobec obowiązującego prawa oraz zapobiega popełnianiu wykroczeń, a także uczy, jak ograniczać ujemne oddziaływanie na środowisko.

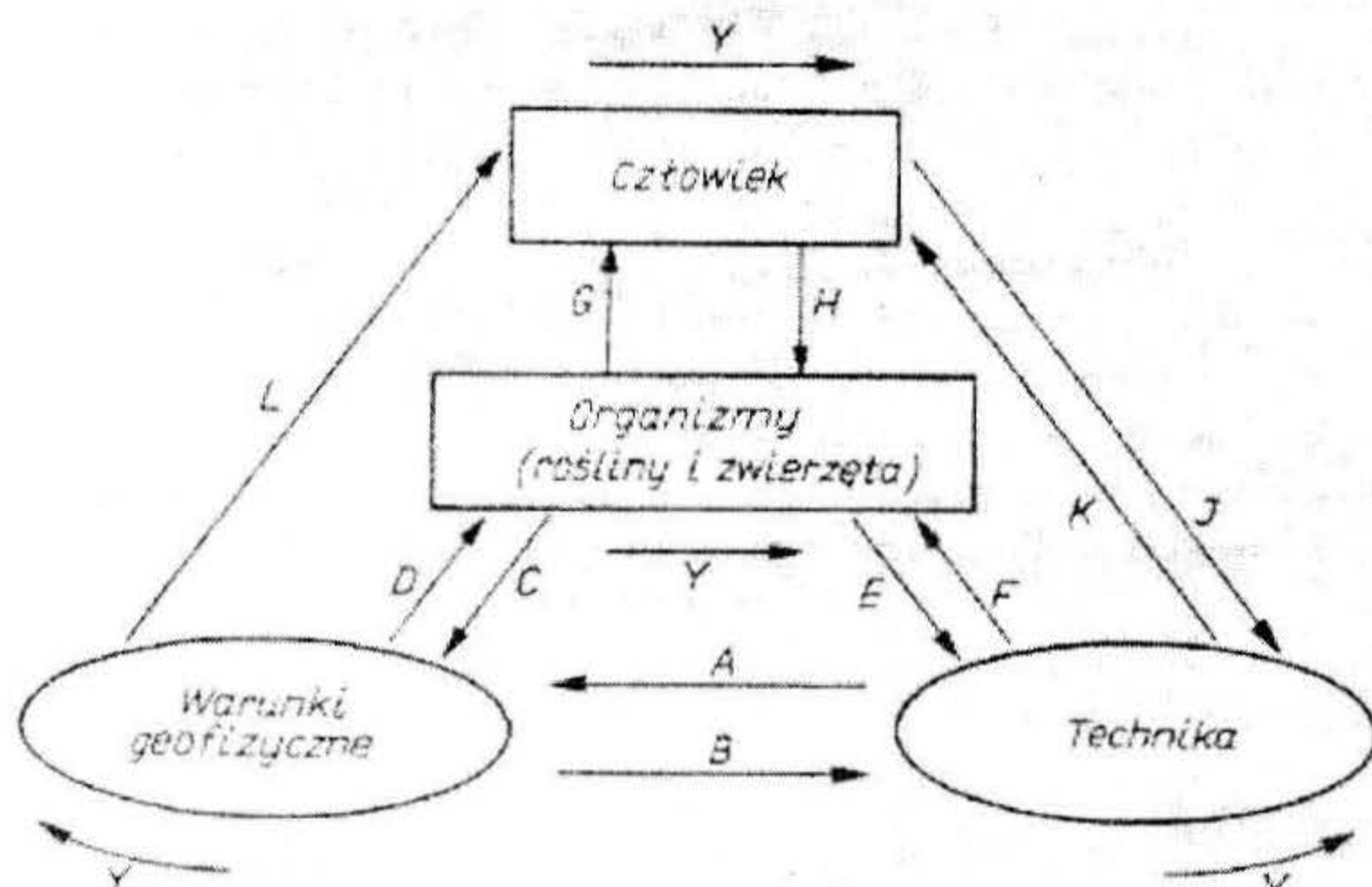
Key words: conventions, constitutions, orders, directives, recommendation of Helsinki commission.

Summary: In the articles presented legal documents protecting the environmental on the agriculture area: conventions, constitutions, orders, directives end European Union recommendation. The collection of the documents informs us what is permissible and forbidden and it should form perpetrating offense and as well as it should teach how to limit negative influence on environment.

WSTĘP

Od blisko 200 lat rozwija się cywilizacja przemysłowa, ale dopiero od początków lat siedemdziesiątych XX wieku ludzie zaczęli uświadamiać sobie skutki wywołanej przez nią degradacji środowiska naturalnego. Ochrona środowiska w całym świecie urosła do problemu społecznego. Model konsumpcyjny i agresywny wobec przyrody stanowi źródło zakłóceń równowagi ekologicznej. Wprawdzie technika, medycyna i rolnictwo ograniczyły w części świata głód i zlikwidowały niektóre choroby, ale pojawiły się inne zagrożenia. W wyniku zanieczyszczenia powietrza, wody, gleby, żywności, wprowadzenia pestycydów, nawozów mineralnych, nadmiernego zadymienia i zapylenia oraz olbrzymiej ilości chemicznych mutagenów i kancerogenów oraz związków radioaktywnych pojawiły się epidemie chorób cywilizacyjnych. Zagrożone zostało zdrowie przyszłych pokoleń i nastąpiła degradacja środowiska. Ludzie muszą przyswoić sobie podstawową prawdę cybernetycznych sprzężeń, że jeśli zniszczą swe środowisko, zniszczą siebie samych. Totalne procesy degradacji środowiska nie dadzą

się zahamować bez udziału szerokich rzesz społecznych w działaniach zapobiegawczych. Niezbędne są aktywne, zaangażowane postawy wobec zjawisk ekologicznych, spostrzeganych już wcześniej [Dorst 1971; Leńkowa 1971; Szafran i in. 1975; Meadows i in.; 1973; Myczkowski 1976; Masarovic, Pestel 1977; Chanlett 1979; Mioduszevska 1985; Stawiński 1985; LOP 1985]. W przyrodzie jednym z podstawowych praw jest prawo równowagi, według którego procesy syntezy, wzrostu i zagęszczenia są równoważone procesami rozpadu, degradacji i rozproszenia. Wynikiem równowagi jest możliwość recykliczacji zjawisk i ich odtwarzanie. Obok postawy racjonalnego umiarkowania, gdy chodzi o stan posiadania dóbr materialnych i zachowanie równowagi w tym, co się z przyrody zabiera i co się jej w zamian oddaje, konieczne są: oszczędność i eliminowanie marnotrawstwa oraz respektowanie granic wydolności środowiska [Andrzejewski, 1979]. Doświadczenia uczą, że człowiek, im więcej wytworzy jednego produktu i osiągnie większy zysk, tym bardziej w sposób bezmyślny ogranicza tworzenie produktu konkurencyjnego, zakłócając równowagę. Ochrona przyrody z definicji jest nauką o całokształcie przemian zachodzących w przyrodzie pod wpływem społecznej i gospodarczej działalności człowieka (rys. 1).

Rys. 1. Ekosystem w strefie cywilizacji [Andrzejewski, 1979]

Objaśnienia:

A-B: wzajemne wpływy warunków geograficznych i technicznej działalności człowieka,

C-D: wzajemne sprzężenia biotycznych i abiotycznych warunków życia w przestrzeni różnych ekosystemów,
E-F: bezpośredni wpływ techniki na układy żywe i uwarunkowania techniczne przez żywe składniki systemów ekologicznych,

G-H: bezpośrednie oddziaływanie biocenoz na człowieka oraz wpływ człowieka na stosunki bio- i agroecotyczne,

J-K: związek i wzajemne wpływy techniki i człowieka,

L: uzależnienie człowieka od warunków geograficznych,

Y: wewnętrzne sprzężenia zwrotne w każdym podsystemie.

DOSTOSOWANIE DO UNII EUROPEJSKIEJ

Troska o przyrodę i środowisko życia człowieka znajduje odzwierciedlenie w przepisach prawnych i zaleceniach, aby uczulić świadomość człowieka na rodzące się problemy, obowiązek ratowania, ochrony i kształtowania naturalnego środowiska, a także narodowych walorów kulturowych. Dostosowanie polskiego rolnictwa do unijnego oznacza przygotowanie jednostek gospodarczych do sprostania konkurencji na obszarze jednolitego rynku oraz spełnienia wszystkich warunków, wynikających z przepisów prawa europejskiego, w tym przede wszystkim przepisów weterynaryjnych, sanitarnych, fitosanitarnych, z zakresu ochrony środowiska i właściwego traktowania zwierząt. Pomimo że dostosowania w sektorze rolnym obejmują różne obszary, w artykule główny akcent położono na wymagania dotyczące gospodarstw rolnych związanych z ochroną środowiska. Intensywna produkcja rolna stwarza zagrożenie dla środowiska naturalnego wynikające głównie z użycia nawozów i środków ochrony roślin oraz obsady inwentarza żywego. Negatywne skutki dla środowiska mogą wynikać również z błędów i braku staranności w wykonywaniu zabiegów agrotechnicznych. W tym celu opracowane zostały zalecenia działań w rolnictwie – Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej [Liro, 2000].

Tab. 1. Nowe akty prawne dotyczące rolnictwa

Lp.	Akty prawne	Ogłoszenie
1	Europejska konwencja o ochronie zwierząt hodowlanych	Dz. Wspólnot Europejskich z 17 listopada 1978 r. ze zmianami z 11 grudnia 1992 r.
2	Zalecenie UE 7/2 dotyczące ograniczania oddziaływań biogenów z rolnictwa	11 lutego 1986 r.
3		
4	Zalecenie UE 9/3 dotyczące oddziaływań składników pokarmowych z rolnictwa	15 lutego 1988 r.
5	Dyrektywa EWG 91/676	Dyrektywa azotowa z 1991 r.
6	Zalecenie UE 13/7 w sprawie ułatniania amoniaku z miejsc przechowywania nawozów organicznych	6 lutego 1992 r.
7	Zalecenie UE 13/9 w sprawie ograniczania wymywania związków azotowych, głównie azotanów z terenów użytkowanych rolniczo	
8	Zalecenie UE 13/10 w sprawie ograniczania erozji i wymywania fosforu	
9	Zalecenie UE 13/11 w sprawie redukcji odpadów pochodzących z gospodarstwa	
10	Zalecenie UE 13/12 w sprawie zarządzania ekosystemami wód słodkich w celu zatrzymania składników	
11	Zalecenie UE 14/4 z 3 lutego 1993 w sprawie ograniczania ułatniania amoniaku z budynków inwentarskich	3 lutego 1993 r.
12	Konwencja o różnorodności biologicznej	Ustawa z 31 sierpnia 1995 r. o ratyfikacji Konwencji o różnorodności biologicznej. DzU z 1995 r., nr 118, poz. 565
13	Rozporządzenie Rady nr 820/97 z 21 kwietnia 1997 r.	WE 1141/97 z marca 1997.
14	Ustawa z 26 lipca 2000 r. o nawozach i nawożeniu	DzU z 2000 r., nr 89, poz. 991

15	Zalecenie 21/1 z 2 marca 2000 r. dotyczące poprawki do załącznika III, Kryteria i środki dotyczące zapobiegania zanieczyszczeniom ze źródeł lądowych” do Konwencji Helsińskiej z 1992 r.	20 marca 2000r.
16	Rozporządzenie Ministra Środowiska z 11 września 2001 r. w sprawie określenia listy gatunków roślin rodzimych dziko występujących objętych ochroną gatunkową ścisłą i częściową oraz zakazów właściwych dla tych gatunków i odstępstw od tych zakazów	DzU z 2001 r. nr 106, poz. 1167, 1456
17	Ustawa z 1 i 7 czerwca 2001 r. o nawozach i nawożeniu oraz ich stosowaniu i szkoleniach	DzU z 2001 r., nr 72, poz. 747 DzU z 2001 r. nr 60, poz. 616
18	Ustawa z dnia 16 marca 2001 r. o rolnictwie ekologicznym	DzU z 2001 r., Nr 38, poz. 452
19	Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 14 sierpnia 2001 r. w sprawie określenia rodzajów siedlisk przyrodniczych podlegających ochronie	DzU z 2001 r., nr 92, poz. 1029
20	Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. o odpadach	DzU z 2001 r., nr 62, poz. 628
21	Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska	DzU z 2001 r., nr 62, poz. 627
22	Dyrektywa Rady 91/676/EWG z 12 grudnia 1991 dotycząca ochrony wód przed zanieczyszczeniem powodowanym przez azotany pochodzące ze źródeł rolniczych	Transpozycja do prawa polskiego poprzez ustawę Prawo wodne (poz. III -2, 9); Rozporządzenia MRiRW z 1.06.2001 r. poz. IV - 11, 12
23	Dyrektywa Rady 80/778/EWG z 15 lipca 1980 r. w sprawie ochrony wód podziemnych przed zanieczyszczeniami spowodowanymi przez niektóre substancje niebezpieczne	Transpozycja do prawa polskiego poprzez ustawę Prawo wodne (poz. III - 2)
24	Dyrektywa Rady 91/21/EWG z 12 czerwca 1986 r. w sprawie ochrony środowiska, w szczególności gleby podczas stosowania w rolnictwie osadów ściekowych	Transpozycja do prawa polskiego poprzez ustawę o odpadach (poz. III- 4)
25	Dyrektywa Rady 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory	Transpozycja do prawa polskiego poprzez ustawę o ochronie przyrody (poz. III -3)
26	Rozporządzenie Ministra Środowiska z 9.09 2002 r. w sprawie standardów jakości gleby oraz standardów jakości ziemi	DzU nr 165, poz. 1359. Weszło w życie 19.X.2002.
27	Rozporządzenie Rady Ministrów z 24 września 2002 r. w sprawie określenia rodzajów inwestycji mogących znacząco oddziaływać na środowisko	DzU 02.179.1490
28	Ustawa z 10.10. 02 r. o zmianie ustawy o podatku rolnym	DzU nr 200, poz. 1680, 1683. Weszła w życie 01.01.2003.
29	Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 29.10.2002 i 04.11.2002 r. w sprawie szczegółowych warunków weterynaryjnych	DzU nr 192, poz.1609 i 1610.

Zagadnienia związane z zanieczyszczeniami pochodzenia rolniczego są przedmiotem wielu przepisów szczegółowych, ale najważniejsze zawiera Dyrektywa Azotowa. Reguluje ona działania ograniczające zanieczyszczenia wody azotanami. Zajmuje się wodą już zanieczyszczoną, w której wystąpiły przekroczenia 50 mg azotu azotanowego w litrze oraz obszarami sprzyjającymi przenikaniu zanieczyszczeń azotanowych do wód. Z tej Dyrektywy wynikają dwa najważniejsze wymagania:

- ustalenie limitu zastosowania wszystkich typów i rodzajów nawozów mineralnych i organicznych w sposób zbilansowany z potrzebami roślin, tak aby ograniczyć do minimum straty,
- wprowadzanie limitu 170 kg azotu na hektar w strefach wrażliwych.

Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej musi zawierać:

- wydzielenie okresów, w których nie można stosować nawozów mineralnych,
- ograniczenie ilości stosowanych nawozów na stokach,
- niestosowanie nawozów na zmarzniętą glebę, zalaną i na grunty nieobsiane,
- utrzymanie nie obsianych pasów ochronnych wzdłuż cieków wodnych,
- określenie niezbędnej pojemności i konstrukcji płyt obornikowych oraz zbiorników na gnojowicę,
- sformułowanie zaleceń co do technologii i techniki stosowania nawozów mineralnych i organicznych,
- gospodarstwo musi posiadać niezbędne urządzenia chroniące przed zanieczyszczeniem wodę i powietrze: zbiornik na odchody i odpady ciekłe, utwardzone śmietniki i myjnie dla maszyn i narzędzi.

Zbiorniki na gnojowicę powinny mieć ściany i dno nieprzepuszczalne, szczelne przykrycie z otworem wejściowym i wentylacyjnym. Pojemność zbiornika musi wystarczyć na przechowywanie przez okres co najmniej 6 miesięcy w roku. Obornik wymaga płyt gnojowych lub gnojowni, zabezpieczonych przed wyciekami, wysychaniem i zalewaniem wodami deszczowymi. Pojemność gnojowni powinna wystarczyć na przechowywanie obornika przez 6 miesięcy (powierzchnia na 1 SD wynosi 3m^2). Niedopuszczalne jest przechowywanie obornika w przyzmach na polu, ponieważ zagraża to skażeniem wód gruntowych związkami azotu i fosforu. Wycieki z przyzm kiszonkowych powinny być odprowadzone do studzienek, stanowiących część składową silosów, aby nie spowodować skażenia wody.

Znaczącą grupę przepisów prawnych w UE stanowią sprawy związane z ochroną zwierząt (EWG 98/58). Określają one szczegółowo warunki w jakich powinny być utrzymywane zwierzęta w gospodarstwie oraz podczas transportu. Odpowiednie normy wyznaczają oświetlenie pomieszczeń inwentarskich, temperaturę otoczenia, wilgotność oraz ograniczanie innych negatywnych czynników działających stresująco na zwierzęta. W chowie trzody chlewnej na uwagę zasługują przepisy określające minimalne normy ochrony świń, normy żywienia oraz konieczność odrobaczania i przeprowadzania dezynfekcji, wymogów technologicznych budynków (Dyrektywa 91/630). Szczególnie przepisy dotyczą ochrony cieląt (Dyrektywa 91/629).

Produkcja zwierząt rzeźnych wymaga udokumentowania źródła ich pochodzenia (Dyrektywa 820/97), ustanawiające system identyfikacji i rejestracji bydła oraz oznakowanie wołowiny i produktów pochodnych wołowiny. Każda sztuka bydła na obszarze Unii poddana identyfikacji musi również posiadać paszport. Gospodarstwo produkujące żywiec wołowy musi być objęte Systemem Identyfikacji i Rejestracji Zwierząt i spełniać jego wymagania:

- posiadanie przez każdą sztukę kolczyka z numerem identyfikującym zwierzę oraz paszportu,

- prowadzenie indywidualnego rejestru zwierząt prowadzonego w danym gospodarstwie.

Rejestr ten zawierać będzie nazwisko właściciela, dane o zwierzętach (wykaz bydła, owiec i kóz urodzonych w gospodarstwie, numer kolczyka, rasę i płeć). Ponadto w rejestrze znajdują się dane o tym, kiedy zwierzę przybyło do gospodarstwa oraz kiedy go opuściło. Zapisy muszą być przechowywane co najmniej przez 3 lata. System rejestracji i identyfikacji bydła, owiec i kóz zastąpi obecne świadectwa pochodzenia zwierząt. Wymagania zdrowotne i sanitarne dotyczące warunków produkcji mleka zawiera Dyrektywa 92/46 EEC.

PODSUMOWANIE

Polityka ekologiczna jest obecnie jednym z najszybciej rozwijających się obszarów współpracy krajów należących do UE i zyskała podstawy prawne. Wraz z traktatem z Maastricht [1991] włączono ją do spisu stałych zadań i określono cele w zakresie ochrony środowiska naturalnego: zachowanie, ochrona i poprawa jakości środowiska naturalnego; ochrona zdrowia człowieka; rozsądne i racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych. Wraz z podpisaniem Jednolitego Aktu Europejskiego w 1987 roku utrwalono zasady: profilaktyki, sprawcy pierwotnego pochodzenia oraz zasadę subsydiarności. W lipcu 1988 r. weszła w życie dyrektywa w sprawie jednolitej procedury administracyjnej, stosowanej przy planowaniu projektów gospodarczych w celu kontroli ich skutków dla ludzi, zwierząt i środowiska. Obecnie liczba aktów prawnych regulujących ochronę środowiska to ok. 300 pozycji obejmujących dyrektywy, rozporządzenia, decyzje i zalecenia.

Gospodarstwo rolne jako miejsce życia i pracy ludzi oraz bytowania zwierząt nie powinno negatywnie wpływać na środowisko i krajobraz wiejski, nie może być też uciążliwe dla otoczenia. Usytuowanie budynków gospodarczych ma nie tylko zapewnić bezpieczeństwo i zdrowie ludzi i zwierząt, ale również spełniać wymogi ochrony środowiska. Pomimo że omawiane dokumenty mają formę zaleceń, to UE w ramach regulacji związanych z *Agendą 2000* wprowadziła zapis, że stosowanie dopłat do rolnictwa z tytułu funduszy strukturalnych i programów rolno-środowiskowych powiązane będzie ze stosowaniem minimum dobrych praktyk rolniczych, warunków dobrostanu zwierząt, przestrzegania norm ustawowych.

Kraje członkowskie ustalają odpowiednie przepisy szczegółowe, które uzależniają mają wypłaty dotacji od przestrzegania wymagań środowiskowych. Nawet dopłaty wyrównawcze z tytułu gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach (ONW) uwarunkowane są przestrzeganiem zasad dobrej praktyki rolniczej. Jednak jest jeszcze czas na dostosowanie gospodarstw do wymogów ustawowych i warto zrobić wszystko, by jak najwięcej rolników zdecydowało się na podjęcie odpowiednich zmian w swoich gospodarstwach. Możemy wówczas liczyć na efektywne wykorzystanie funduszy unijnych. W wyniku realizacji przedsięwzięcia w gospodarstwie rolnym wnioskodawcy muszą zostać spełnione podstawowe warunki utrzymania i obsady zwierząt, higieny produkcji, zagospodarowania odchodów zwierzęcych itp. Podstawowym dokumentem, ściśle określającym te warunki w naszym kraju jest

rozporządzenie Rady Ministrów z 14 maja 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie gospodarowania środkami pochodzącymi z funduszy UE (DzU nr 102, poz. 928). Rozporządzenie to precyzuje, kto może wystąpić o wsparcie finansowe z funduszy strukturalnych i na jakich zasadach oraz określa limity produkcyjne. Jest niejako instrukcją dla rolników zamierzających inwestować i rozwijać produkcję zwierzęcą. Minimum środowiskowe opracowane zostało zgodnie z Dyrektywą Azotową oraz wymogami polskiego prawa z zakresu ochrony środowiska w odniesieniu do rolnictwa. W ramach dostosowania krajowych przepisów prawnych do obowiązujących w UE, Polska przygotowała ustawy z zakresu ochrony środowiska:

1. Ustawa z 18 lipca 2001 r. (Prawo wodne), dotyczy ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzące ze źródeł rolniczych i transponuje przepisy Dyrektywy Azotowej do prawa krajowego.
2. Ustawa o nawozach i nawożeniu z 26 lipca 2000 r. W 2008 roku mija termin wykonania płyt obornikowych i zbiorników na nawozy naturalne w postaci ciekłej.
3. Ustawa o ochronie roślin uprawnych z 12 lipca 1995 r.
4. Ustawa o ochronie zwierząt z 21 sierpnia 1997 r., wraz z odpowiednimi rozporządzeniami wykonawczymi, określa stosunek człowieka do zwierząt, prawidłowe warunki bytowania i dobrostanu zwierząt, zasady uboju i uśmiercania zwierząt i warunki ich transportu.

Poza krajowym ustawodawstwem dotyczącym środowiska jest ono chronione jako dobro wspólne całej ludzkości konwencjami międzynarodowymi [Maciejewski 1995; Mering 1998; Podolak 1998; Radecki 1998; Więckowski 1998; Merling 1999; Sommer 1999; Zyśk 1999], z których należy wymienić Konwencję Helsińską, z jej Komisją Ochrony Środowiska Morza Bałtyckiego. Zrównoważony rozwój wymaga równowagi nie tylko ekologicznej, lecz także społecznej. Realizacja zasady sprawiedliwości i równości społecznej w dostępie do przestrzeni ekologicznej wymaga od społeczeństwa, grup interesów, organizacji pozarządowych, a głównie samorządów lokalnych aktywności i poczucia odpowiedzialności.

LITERATURA

- ĄDRZEJEWSKI R., 1979: Ekosystem w strefie cywilizacji. Wiadomości Ekologiczne, nr 3.
- CHANLETT E.T., 1979: Environmental protection. Mc Graw Hill, New York.
- DORST J.P. 1971: Zanim zginie przyroda. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- LEŃKOWA A., 1971: Oskalpowana ziemia. PWN, Warszawa.
- LIRO A., 2000: Ochrona środowiska w rolnictwie. FAPA, Warszawa.
- LOP, 1985: Światowa strategia ochrony przyrody. Warszawa.
- MACIEJEWSKI E., 1995: Dziewięć zasad ekorozwoju. Środowisko, nr 1.
- MASAROVIC M, PESTEL E., 1977: Ludzkość w punkcie zwrotnym. PWE, Warszawa.
- MEADOWS D. H., i in. 1973: Granice wzrostu. PWE, Warszawa.

- MERING L., 1998: Prawo ochrony środowiska. Sopot.
- MERLING L., 1999: Ocena sytuacji ekologicznej kraju w latach 90. Środowisko, nr 5.
- MIODUSZEWSKA W., 1985: Jak policzyć zasoby naturalne świata. Problemy, nr 1.
- MYCZKOWSKI S., 1976: Człowiek – przyroda - cywilizacja. PWN, Warszawa.
- PODOLAK M., 1998: Rola i działalność rządu w ochronie środowiska w okresie transformacji. [w:] Mat. Konf. Instytutu Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego „Ochrona środowiska w polityce”, Wrocław, 27-28 kwietnia.
- RADECKI W., 1998: Ewolucja przepisów o prawno-karnej ochronie środowiska w Polsce. Problemy Ekologii, nr 4.
- SOMMER J., 1999: Harmonizacja prawa ochrony środowiska z prawem europejskim. W: Mat. Konf. Instytutu Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego „Ochrona środowiska w polityce”, Wrocław, 27-28 kwietnia.
- STAWIŃSKI W., 1985: Popularyzacja założeń Światowej Strategii Ochrony Przyrody. [w:] Chrońmy Przyrodę Ojczyzn, nr 5.
- SZAFRAN W. I. in. 1975: Ochrona przyrodniczego środowiska człowieka. PAN, Warszawa.
- WIĘCKOWSKI CZ., 1998: Polityka ekologiczna państwa. Problemy Ekologii, nr 4.
- ZYŚK J., 1999: 200 aktów pod lupą. Nowe Życie Gospodarcze, nr 13.
- Akty prawne: Dzienniki Urzędowe, Ustawy, Rozporządzenia, Europejska Agencja ds. Środowiska Naturalnego (<http://org.eea.eu.int/documents>).
- MOSZNIŁ, 1997: Prawo ochrony środowiska Wspólnoty Europejskiej – Indeks aktów prawnych. Warszawa.